

A történelem valóságos nemzeti aspektusáról*

Szűcs Jenő A nemzet historikuma és a történetiszemlélet nemzeti látószöge (hozzászólás egy vitához) c. munkája — mint alcíme jelzi — formailag vita-hozzászólás igényű. Valójában azonban sokkal több ennél! A szerző azoknak a *vitáknak* meghatározott *történeti vonatkozásait* különíti el, melyek az elmúlt évtizedben (hazai vonatkozásban) egyfelől elsősorban a *feudalizmus* *kori patrióta és nemzeti színezetű tudattartalmat állították a diszkusszió középpontjába*, másfelől — újabban — a *mai nemzeti érzés és nemzeti tudat problémáit* boncolgatják.

A könyv *első négy*, valamint *utolsó* (nyolcadik) *fejezete* azt a problémakört elemzi, mely szerint jogosult napjainkban hazánkban a *nemzeti tudat és önérzet zavarairól* szólni, ám e zavarok egyfelől régi keletűek, másfelől — a nemzeti fejlődés e térségbeli képletének megfelelően — egész Kelet-Közép-Európára jellemzőek.

E zavarok főleg a *történetiszemlélet és a nemzeti öntudat torz kapcsolatára* vezethetők vissza. A kelet-közép-európai történelem sajátossága ugyanis a „nemzet” és a „nemzeti történelem” viszonyának történetitlen szemlélete. Történetiszemléleti (és világnézeti) koncepciókhoz társulva ugyanis e régiókban — *nevezet és historikuma vonatkozásában* — a *romantika* (tekintsünk itt most el a romantika értelmezésének problematikájától) *kora óta* — ezt Szűcs Jenő kitűnő könyve cáfolhatatlanul bizonyítja — *hibás gondolati model érvényesül*. Ez a XIX. század első évtizedeiben kialakult *model* vagy — ha többé-kevésbé stabilak voltak az államkeretek a XI—XIII. századtól, illetve erős és egységes középkori állam létezett — „ősi intézményekben, alkotmányban és állami létben” (16. l.), vagy ha az egységes állam nem, vagy csak névleg létezett „a nyelvi-kulturális tradíciókban és a »népszellemben«” (uo.) konstituálódott. Az így kialakított gondolati model „a történelem szubjektív, retrospektív »nemzeti látószögének« kialakulása és a nemzeti elv historizálása” (17. l.).

Mindezek előrebocsátása után a szerző jogosan állapítja meg, hogy e model — a nacionalizmus történetiszemléleti kereteként — napjainkig érvényesül. Egyes európai nacionalizmusokban azonban ez szerves eleme a nemzeti tudatnak és a nemzeti érzésnek, más európai nacionalizmusokban azonban csak járulékos a jelentősége. Végső soron ennek mikéntje „a modern nemzeti fejlődés és nacionalizmus két, többé-kevésbé elkülönülő európai típusától” (17. l.) függ. Amíg a középkor csak „soknemzetiségű” államokat ismert, addig a XVIII. század végétől a fejlődés bifurkálódott: nyugaton (legkésőbb eddig az időpontig) kialakult a polgári politikai nemzet, míg a Rajnától keletre elmaradt az állam „nemzetiségformáló” szerepe (az államok itt lényegesen kisebb, vagy lényegesen nagyobb területen funkcionáltak, mint a nyelvi-kulturális egységüket „mind határozottabban felismerő leendő nemzetek”). A történeti magyar nacionalizmus a kelet-közép-európai fejlődés „ama sajátos altípusához tartozik, amelynek előzményei közt és érvrendszerében nagy szerepet játszik az egykori középkori — nem »nemzeti«, de utólag nemzetinek

* Szűcs Jenő: A nemzet historikuma és a történetiszemlélet nemzeti látószöge (hozzászólás egy vitához). Értekezések a történeti tudományok köréből. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970. 127 l.

minősített — állam és az annak hagyományait az idegen» központi hatalommal szemben a továbbiakban is őrző rendiség» (19. l.).

Így jött létre a magyar nacionalizmus kettős ága a XVIII—XIX. század fordulója után: az „államnemzeti” és a „kultúrnemzeti” jellegű nemzeti tudat. Némi egyszerűsítéssel szólva: a magyar nemesség kétarcúságát tükrözte ez a kettősség: „E nemesség egyrészt birtoikos volt, s mint ilyen a rendi szellem örököse; másrészt intellektuel, s mint ilyen az európai kultúra áramlatainak részese és hazai tolmácsa. Ugyanakkor az ország sajátos helyzetéből is kettős érvrendszer következett: a Habsburgokkal szemben a magyar nyelv és kultúra, a nemzetiségekkel szemben a történeti magyar államkeret látszott perdöntő argumentumnak a »nemzet« kereteinek megvonásához. Ebben az ellenpontozott összhangzatban a polgárságnak a XIX. században önálló szólalm nem jutott. — A rendi-nemesi szólalm a reformkoron, 1848-on át az 1867 után erőre kapó »közjogi nacionalizmushoz« folytatódott... 1867 után... a magyar nacionalizmus kettős axiómáival segített magán. Egyrészt azzal, hogy van egy magyar »államnemzet« a Kárpátok közt;... másrészt azzal, hogy van egy magyar »államnemzet« az osztrák-magyar komplexumon belül”... (19—20. l.). Az „államnemzet”-koncepció — történetitlen „történeti” érvekkel — a saját indokolását elsősorban a történelemből meríthette (uo.). E koncepció „érzelmileg színezett vetülete a még teljesen ki nem irtott hundertadtól... Thaly Kálmán nemesi-kuruc romantikájáig húzódtott, mélyen átítatva az egész magyar köztudatot... (a) XVI—XVII. századi rendi küzdelmek idealizált történetével...” (20. l.). Ennek leszögezése után tér ki a szerző — nagyon röviden, de lényegbevágóan — a magyar „kultúrnemzet” koncepciójára, ahol a „nemzet”: a magyar nyelvűek közössége (21. l.).

A magyar történeti nacionalizmus hovatartozásának definiálása után a szerző azt is rögzíti, hogy hová fejlődött a történeti magyar nacionalizmus, amely 1919 után vákuumba jutott. Ennek eredményeként „az előzőkhöz képest is torzabb, illuzionisztikusabb formák közt” (21. l.) támadtak fel a történeti nacionalizmus vonulatai. „Emellett a faji gondolatba torkolló zavaros és ködös mítoszok most kaptak polgárjogot és nyertek társadalmi fedezetet” (22. l.). — A szentistváni nemzeteszmeiben formulázódott meg — a régi államnemzet koncepciója alapján — szellemtörténeti kategóriában a konzervatív nacionalizmus, a „mélymagyarság” elmélete pedig a kultúrnemzet koncepciót torzította el a faji gondolat irányába. „A turanizmus és társai pedig természetesen a teóriához idomított őstörténetből eredeztették magukat” (22. l.).

A nemzeti koncepció historizálása persze nemcsak sajátosan magyar, hanem általános kelet-közép-európai jelenség. A kitűnő szerző igen találóan és indokoltan állapítja meg, hogy ez a historizált nacionalizmus — pótlék (23. l.). „A történetírás a nacionalizmus szolgálatában bizonyos értelemben pótolni hivatott a nemzet *par excellence* modern elméletét, emocionálisan pedig kárpótlást hivatott nyújtani a nemzeti fejlődés hiányaiért és torzulásaiért, a jelen nyomorúságaiért vagy rossz lelkiismeretéért. Természetes dolog, hogy ahol a nemzeti fejlődés befutotta a pályáját, ... ott ilyen pótszerre kevésbé volt szükség, mert ott az öntudat forrásául inkább kínálkozik a jelen... , mintsem az ilyen vagy olyan mértékben mitizált múlt. A nacionalizmusok struktúrájában mutatkozó különbség Nyugat-, Közép- és Kelet-Európa közt tehát szükségszerű — s számunkra szomorú történeti fejlemény” (24. l.).

A szerző munkája 3. fejezetében a régi modellek prolongálódásának okairól és mikéntjéről szól, — kapcsolatban azzal, hogy „a nemzet és a történelem kölcsönös viszonyának elméleti és gyakorlati tisztázása 1945 után vált igazán időszerűvé, nem csupán egy-egy nemzet keretein belül, hanem a tágabb közép-kelet-európai körben is” (27. l.). Nyomatékkal mutat itt rá — egyértelműleg csak helyeselhetőleg, hiszen a marxista komparatiztika, a tudományos történeti összehasonlító metódus következetes alkalmazása jellemzi munkáját — arra, hogy: „Tudomány csak ott lehetséges, ahol azonos és elfogadott fogalomrendszer van. Marxista történetírásról csak akkor lehet beszélni, ha olyan kategóriákkal dolgozik, melyeknek jelentése Budapesten, Bukarestben, Prágában, továbbá Moszkvában és a párizsi, londoni stb. marxisták közt is azonos.

Olyan marxista történetírást nem lehet elképzelni, mely kétféle vagy sokféle mértékkel mér" (32. l.).

A könyv 4. fejezete elsősorban a nemzeti öntudat régi pszichikai és fogalmi zavaraiával számol le és egyúttal nyomatékkal hívja fel a figyelmet az *elemzés* szükségességére e tekintetben. E régióban ui. „a helyzet végeredményben a nacionalizmusok egyfajta sajátos neurotikus állapotának és atmoszférájának megrögződéséhez vezetett” (50. l.).

E ponton veti fel a szerző egyik igen döntő kérdését! „Példatár”-e a történelem? És egyértelmű nem-mel felel, — hogy azután a *történelem valóságos nemzeti aspektusát* határozza meg (rámutatva persze az e kérdésben létező *fogalmi zavarokra* is), megállapítva, hogy: „A feudalizmus kori állam a modern nemzet politikai *előzménye*, de *nem azonos vele*,” valamint, hogy: „A »nemzetiség« a modern nemzet történeti-etnikai *előzménye*, de *nem azonos vele*” (53. l.). „A szubjektív tényező egy bizonyos tudattartalom, csoporttudat a hozzá kapcsolódó érzelmi és pszichikai elemekkel, átörökített történeti és kulturális tradíciókkal, magatartás-normákkal, szokásokkal... Ezek képezik a mai nemzeti érzés és öntudat *historikumát*, de *nem azonosak* azzal. Amennyiben e szubjektív tudattartalom történeti faktor — aminthogy az —, ez is a történelem objektív és valóságos nemzeti látószögének része” (54. l.).

Szücs Jenő munkájának következő (5–7.) fejezetei a *magyar nemzeti tudat genezisének bravuros eszmetörténeti levezetését* adják. Munkájának olyan — részletes kutatásaival megalapozott — szakmai teljesítménye ez, amelyhez a szakkritika aligha tudhat lényegeset hozzátenni, vagy amelyből aligha tud valamit is elvenni.

E fejezetekben a szerző felfejti történetileg a nemzeti ideológia historikumát, bemutatja a „nemzeti öntudatot” a középkorban, a „nemzeti függetlenség” problematikáját a XVII. században, majd brilliánsan elemzi a patriotizmus középkori historikumát, kitérve itt a — joggal megkérdőjelezett — középkori népi patriotizmusra, továbbá annak XVII. századi változatára, hogy azután — a 7. fejezetben — összefoglaló megjegyzéseket tegyen a *történelem valóságos nemzeti aspektusáról* a régibb századokban. Megállapítja: „A történelem valóságos, objektív nemzeti aspektusának része minden, ami közvetlenül vagy közvetve beépült a jelenbe, azaz valamennyi olyan determináltság, mely a különböző struktúrákon átnyúlva, az adott történelmi keretek közt a determináltságok bizonyos jellegzetes lineáris képletévé állt össze. Ez a »nemzeti történelem« a szó szűkebb értelmében. Vegyes örökség ez, mely sem egyoldalú apológiára, sem egyoldalú elutasításra nem alkalmas... Elemzésre váró örökség ez, melyből a jelenre nézve kevés közvetlen tanulság adódik, annál több közvetett tanulság, ha azok a tudományos analízis retor-táján mentek keresztül” (99. l.).

Mi történt e vonatkozásban nálunk? Polgári történetírásunk a történelem retrospektív-szubjektivista „nemzeti aspektusát” kultiválta, megmaradtak a rendi történetiszemlélet keretei és kategóriái, „elveggyülve a polgári romantika modeljeinek megmerevedett és eltorzult újabb kiadásáival” (100. l.).

A felszabadulás után kialakuló marxista történetírás számos fő vonatkozásban meghaladta a régi mechanizmust, de a marxista *eszmetörténet* még csak születőben van. Az eszmetörténetben — állapítja meg a szerző — „a szubjektivista szemléletmódot nem valami kozmopolita, »nemzeti nihilista« szemlélet és »burzsoá objektivizmusa« fogja felváltani, hanem a történelem nemzeti aspektusa *valóságos történeti kereteinek és látószögének rekonstrukciója*” (102. l.).

Az 50-es évek szemlélete egy történetietlen retrospektív „nemzeti aspektust” teremtett újjá, lemondva arról, hogy egyetemes történeti összefüggéseiben szemlélje e problematikát (102. l.). Megrögzítette tehát „a magyar történelem hagyományos provinciális szemléleti kereteit” (uo.). Ézzel szemben a Szücs Jenő által adott eszmetörténeti levezetés és elemzés kimutatja, hogy „a történelemben *fejlődés érvényesül, és egymástól különböző struktúrák* vannak, nem pedig immanens fogalmak, kategóriák és *eszmék*. Ami tudattartalom a »nemzet« és a »háza« történeti fogalmaikhoz kapcsolódik, az elsősorban az adott struktúrákhoz tartozik, és *azonon belül* alap és felépítmény kölcsönhatásainak közelebbi megismerése révén segít hozzá

konkrét történeti folyamatok megértéséhez. Másrészt e tudattartalomnak is vannak olyan elemei, melyek az adott struktúrákon túl, *lineárisan* is érvényesülnek, amennyiben magának a nemzeti ideológiának is megvan a maga korlátozott, *viszonylagos immanens mozgása* a feudalizmus századain át az újkorba átnyúlóan. Ezek azonban elsődlegesen és mindenekelőtt nem közvetlenül „példaként” szolgáló, érzelmileg lelkesítő analógiákat, hanem közvetett tanulságokat szolgáltatnak a mának” (uo.).

A könyv utolsó, 8. fejezete — mint említettük — a munka első négy fejezetéhez kapcsolódik. E záró részben a szerző az elmúlt évtizedben zajlott és napjainkban is folyó viták olyan kérdéseire kanyarodik vissza — hogy konklúzióit e vonatkozásokban levonja —, mint hogy jogosult-e a szocialista patriotizmus propagálása, szüksége van-e a nemzeti öntudatnak a történelemre, mik a nemzeti hagyományok és mi a nemzeti jellem, mi ezeknek az aktuális szerepe és jelentősége stb.

Ami a szocialista patriotizmus propagandáját illeti, az azért is jogosult — állapítja meg a szerző —, mivel minden patriotizmust *ideológikus propaganda* készített mindig elő — a felvilágosodás racionalista nemzeti koncepcióját éppen úgy, mint a később mind agresszívebbé és retrógráddá váló polgári nacionalizmust.

A szocialista patriotizmusnak, a szocialista hazafiságnak — amely ma ismét propaganda tárgyává válik —, „azt az újfajta viszonyt kell kifejeznie, mely a szocialista fejlődés, az állam és a nemzet kölcsönös viszonyában megfogalmazódik” (104. l.). Amennyiben a szocialista hazafiság a szocialista állam és a társadalom viszonyát fejezi ki: annyiban *állampatriotizmus*, amennyiben a „nemzet” új koncepcióját fogalmazza meg (az újabbkori nemzeti hagyományokból is merítve): „*nemzeti patriotizmus*”. Ha ténylegesen új típusú jelenség: nem elégedhetik meg saját nemzeti történetének hol innen, hol onnan kiragadott történeti példáival, és „nem tekintheti a történelmet *abban az értelemben* pusztán az érzelmek keltésének, a büszkeség táplálásának példatáraként, ahogy a késő középkori, de még a XIX. századi nacionalista történetírás is tekintette (104. l.).

Az új típusú nemzeti öntudatnak és nemzeti érzésnek szüksége van a történelemre, feltétlenül fontos a számára a történelemmel való viszony, — miként a mindenkori társadalmi csoporttudatnak mindig egyik legfőbb ideológikus eleme volt a történeti tudat. Azonban a szocializmus és a nemzet viszonya természetesen nem a nacionalizmus polgári gondolati modeljén nyugszik. Hiszen a valóságban — és a marxista felfogás szerint — a nemzet történeti produktum. Mint ilyen az ember társadalmi csoportjelöltsége közt az egyik legfőbb csoport és ugyanakkor éppen ezért kritikai elemzésre szoruló történeti valóság.

E felismerések tekintetében és a szocialista társadalom gyakorlati építésének rendjén kerül mindinkább előtérbe „a nemzet és a történelem kapcsolata pozitív megfogalmazásának igénye” (107. l.). A szocialista rendszerben a történelemre kontrollált és kiegyensúlyozott nemzeti öntudatra és önérzetre van szükség.

Nemzet történeti tudat nélkül nincs. „A történetírás funkciója azonban a nemzeti öntudattal való viszonylatában nem lehet a régi... A történetírás, ha tudomány, a történelem valóságos... nemzeti aspektusában is — a múlt szociológiája”. — A történetírás egyébként is csak részben tekinthető alkalmazott (vagy: alkalmazható) tudománynak. A közelmúlt történetében ugyan közvetlen tanulságok is rejlenek, a régi századokéban azonban csak igen közvetettek (más kérdés, hogy ezeket ajánlatos napjaink szemszögéből is elemezni!). A mára vonatkoztatható következtetések levonása azonban már egy valóban alkalmazott, komplex tudomány, a *politikai tudomány* feladata.

Szűcs Jenő kiváló munkájának — mely kis példányszámban, nem a nagyközönség által hozzáférhető helyen jelent meg, s nem a jeles szerző hibájából — rövid, figyelemfelhívó ismeretése után, fel kell hívnunk a figyelmet néhány, szerintünk fontosnak ítélt kérdésre.

Szó esett arról, hogy a magyar nemzeti ideológia, nemzeti tudat bravúros eszmetörténeti levezetését nyújtja a szerző. Szót kell ejteni arról is, hogy ez az ideológia olyan gazdasági-társadalmi struktúrán alapul, amelyre a *nem „tisztá” struktúra*, a be nem fejezettség, töredékesség,

egymásra rétegződöttség a jellemző. Szűcs Jenő erre is kitér. Tehát nemcsak az eszmetörténeti genesis van jól megrajzolva, hanem nagyon jó a szerző társadalmi *struktúra-elemzése* is, amivel bebizonyítja, hogy a magyar nemzeti ideológia, nemzeti tudat sok belső ellentétet is hordoz, s mindez összefügg *egész* társadalmi fejlődésünk belső ellentéteivel. Társadalmunk sok belső ellentétet magával hurcoló társadalom, sok olyan régi elemet hurcol magával, ami nem talál az újhoz, de jelen van. Nem fejt ki a szerző részletesen, hogy mi ennek az oka, csak utal arra.

Tudjuk, hogy a historizált nacionalizmus, mint pótlék, a modern nemzet-elméletet is pótolja, emocionálisan nyújtva kárpótlást a nemzeti fejlődés hiányaiért és torzulásaiért. Azokon a helyeken, ahol — szerves történeti folyamatok eredményeként — a nemzeti fejlődés többé-kevésbé tiszta fejlődési vonalon haladt, inkább a *jelen* kínálkozott a nemzeti öntudat forrásául, mint a mitizált — pótszerként szolgáló — múlt. „A nacionalizmusok struktúrájában mutatkozó különbség Nyugat-, Közép- és Kelet-Európa közt tehát szükségszerű — s számunkra szomorú — történeti fejlemény” (24. l.).

E különbség megléte (s elismerése) a szerzőt — helyesen — annak kimondására készíti, hogy: „A szocializmus Közép-Kelet-Európában nagyszabású kísérlet arra, hogy e történeti régió fölibe kerekedjék történeti determináltságainak és meghaladja azokat. A történetírás elsőrendű funkciója nem abban áll, hogy egy sok tekintetben szerencsétlenül és előnytelenül determinált történeti fejlődés apológiáját adja . . .” (112. l.). A marxista gazdaság- és társadalomtörténeti kutatás „ . . . a magyar történeti fejlődés kelet-európai útjának központba állításával a középkor századai óta a legújabb korig kísérli meg kijelölni a gazdasági-társadalmi fejlődés valóságos helyét Európában, és ragadja meg fokról-fokra e fejlődési képlet szerkezeti elemeit” (113. l.).

Szűcs Jenő nem tagadja, hogy vannak ma a nemzeti öntudatnak zavarai. De jogosan arra figyelmeztet: nem szabad abból kiindulni, hogy ezek a zavarok mostanában kezdődtek. Kétségkívül igen súlyos régi zavarai vannak a nemzeti öntudatnak — és erről szól valójában ez a könyv. Ennek megfelelően napjainkban az egész nemzeti öntudat szerkezetét át kell alakítani. Újfajta szemlélet szükséges, és erre javaslatot is tesz a szerző.

Történeti visszapillantásában beszél arról, hogy a nemesi öntudat korszerűtlenné váló elemeinek nem áll rendelkezésére erős polgári réteg; ugyanakkor a „nemzeti” már a középkor óta jórészt pótlék, pótszer és illúzió. Ebből lett az ún. „nemzeti jellem”.

És ebből következik a probléma. Nyugat-Európában ui. a nemzeti gondolatnak azért volt határozott és konstruktív ereje, mert mindig az az osztály képviselte, amelyik erős volt, és a fejlődés élén haladt. Közép-Európában viszont töredékes, egymásra torló volt: ez a terület függött, a fejlődés nem futotta ki magát teljesen, töredékes, be nem fejezett volt. Ez a területek nacionalizmusára is jellemző. Egy be nem fejezett, sokféle gondolatból ötvöződő nacionalizmus volt, amelyben a polgári nacionalizmus a meg nem emésztett feudális elemekkel — mint egész gazdasági fejlődésünkben is — társult. A feudális csökevények áthúzódtak a kapitalizmus korszakába. Így a kapitalizmus fejlődése csak részben belső, szerves fejlődés, van egy kívülről ráható fejlődés is. És ez meghatározza a nacionalizmus jellegét nálunk — miként (eltérésekkel) — Kelet-Európában is.

E jelleg magában foglalja a belső ellentmondásokat, a kellően meg nem emésztettséget, a torlódásosságot. A fő dolog azonban: olyan rétegek hordozták — és képviselték — az új fejlődést, amely rétegek nem tudtak kellőképpen beleszólni a gazdasági élet irányításába, e helyett tiltakozásokat és illúzióikat vitték bele a nemzeti gondolatba — többnyire egy negatív, retrospektív és retrográd tiltakozást.

Mennyire lehet helyeselni ezt a szemléletet — ez az első kérdés, de valójában nem is kérdés ez! A másik kérdés, hogy miben áll valójában ez a nemzeti illuzionizmus. Alighanem abban, hogy állandóan olyasmikkal akarja pótolni a valódi (jogosult) nemzeti tudatot, amik — az elsődleges tényezőkhöz képest — másodlagosak. Vagyis: nem tudhat büszke lenni az ipar fejlődésére, ezért büszke például a (vesztett) háborúra. Másodlagos, periférikus kérdéseket tart tehát állan-

dóan az öntudat előterében, pótolni akarván a — hiányzó — stabil társadalmi fejlődést! A szerző — ez művéből kiolvasható — abban látja a magyar nacionalizmus betegségét, hogy az nem arra büszke, amire büszke kellene, hogy legyen, — mivel arra nem is lehet büszke!

Felmerül itt persze az az alapvető történet szemléleti kérdés, hogy a mi történeti fejlődésünk valójában a nyugat-európai történeti fejlődésnek egy töredékes jégzajlása-e, vagy — én hajlok ez utóbbi felé — egy fő vonásaiban természetesen azonos, de mégis önálló, sajátos történeti fejlődés.

De ha sajátos is ez a fejlődés, igaza van mégis a jeles szerzőnek abban, hogy — érdekes módon — a szemlélet a tudatban mindig úgy tükröződött, mintha a fejlődés „jégzajlásos” volna. A fejlődés előbbre futott, a mércét magasabbra szabtuk, mint amennyire képesek voltunk („nagy pipájú, kevés dohányú . . .”). Ez a stimuláló mérce valójában csak elméleti volt, mivel a nyugati fejlődés mindig elől járt, ám ennek volt pozitív eleme. Éppen ez utóbbi miatt ennek a folyamatnak a „tragikuma” el van túlozva. Hiszen: civilizált társadalom volt a magyarországi — a maga módján. Igaz, hogy a középkor századaiban a magyarországi parasztgazdaság nem volt olyan termelékeny, mint például a francia, de nem is éhezett a paraszt, megszűnt az éhínség.

A kelet-európai — benne a magyarországi — fejlődésnek van tehát egy önálló rangja, belső értelme, és ezek a nemzeti öntudat „torlódások” nem abból származnak, hogy ennek a fejlődésnek olyan alapvető belső hibája volna, mint amit egyesek hajlandók feltételezni, hanem abból, hogy az a mérce, amit erre a társadalomra alkalmaznak, túlzott mértékkel lépett fel (magával ezzel a társadalommal szemben) és az ideológiát ténylegesen „zavarba hozta”; — pozitíve segítette a társadalmat, de „összekuszálta” a tudatot.

Ezeket az ideológiai zavarokat a szerző a *struktúra zavarainak* látja. Ez a struktúra valóban jelentős ideológiai zavarokat hordoz, amelyek mindig abból fakadnak, hogy egy maga előtt való mércét hordoz a társadalom, — és ha nem sikerül ehhez alkalmazkodnia, — akkor kétségbeesik. Hiszen nagyon erős a mellette, Nyugat-Európában levő konkurrenczia, — erre a területre viszont minden későn érkezett.

Szűcs Jenő munkája valójában azt a döntő kérdést veti fel és válaszolja lényegében meg: *hogyan tanít a történelem?* Ez nagyon döntő kérdés abban az értelemben, hogy állást lehessen foglalni abban a lényeges kérdésben: nem pedagógiai és didaktikai kérdéssről van elsősorban szó (és semmi esetre sem primitív aktualizálásról), nem is arról, hogy — az oktatásban — a gyermek életkori adottsága és felfogóképessége miatt emocionális módon lehetne tanítani a történelmet, hanem arról, hogy a történelem és a nemzeti kérdés minden egyén számára elemző készség, intellektuális élmény és kritikai igény is kellene, hogy legyen. Tehát nem egyszerűen emocionalitásról van a nemzeti kérdésben szó, hanem analízisről, intellektusról, kritikai és önkritikai igényről. A nemzeti hagyományok heterogén történeti örökségéből a történetírás kiemeli, kiválogatja a jót, az emocionálisan lelkesítő, de a nemzeti problematika nem kezelhető — amire a közvéleménynek hajlama van — elsősorban pedagógiai és didaktikai kérdésként.

E szerint — és ebben a szerzőnek szerintünk messzemenően igaza van — „az intellektuális izgalmat, elemző készséget és kritikai igényt” (114. l.) már az iskolapadban el kell sajátítani. Tudatosítani kell, hogy a nemzeti öntudat és önérték valóban meglévő zavaraival (amelyek, mint említettük, nem most kezdődtek) számolni kell. Hiszen: „e térségben a nacionalizmusok egymásba szövődő, tartósult neurotikus állapotáról és atmoszférájáról lehet beszélni. Ehhez képest a jelenbeli zavarok akár a gyógyulással járó átmeneti izgalomnak foghatók fel” (115. l.).

Kritikusabb nemzeti önismerethez kell eljutni, aminek azonban semmi köze sincs a deziluzionizmushoz, nemzeti nihilizmushoz stb. Annak persze, hogy ennek erkölcsi hitele és hatékonysága legyen, az a feltétele, hogy el kell vetni a „seperjen mindenki a saját portája előtt” elvét a marxista történettudományban. „Saját nacionalizmusunk elvi kritikája csak akkor kerül történeti összefüggéseibe, ha a tudományos kritika szabad kezet kap a nacionalizmus jelen-

sége mint olyan vonatkozásában és más nemzetek történetírásában jelentkező nacionalista jelenségek terén is, mégha azok szomszédos nemzetek is" (123. l.). Hiszen: „...a kialakult államkeretek közt az egyedüli szocialista megoldás a nemzetiségi politika kölcsönös komolyan vételében és az államhatárokat kölcsönösen nem fedő, nyelvi-kulturális értelemben vett nemzeti összefüggések és kommunikáció elismerésében rejlik" (36. l.).

Szűcs Jenő egész munkája azt sugallja, s a szerző maga állítja-hangsúlyozza: nemzet és nemzeti tudat racionálisan összefügg, nem mítosz, nem transzcendens, — ilyen természetű gyökerei nincsenek. A nemzethez tartozás tudata intellektuális nevelést igényel, kritikai érzéket kíván, a nemzethez tartozás a praxisban naponta ismétlődő népszavazást jelent. A nemzethez tartozás tehát tudatos mindennapi cselekvésen és gyakorlaton alapul, nem (misztikus) hajszálgököreken. A nyelv csak akkor kritérium, ha benne él az illető személy a közösségben (ha kiszakították belőle, akkor idővel értelmetlenné válik).

Szűcs Jenő kiváló — sajnos megjelenési helyét és módját tekintve, mint említettük, nem a nagyközönséghez eljutó — munkája magas színvonalon szolgálja a szocialista tudatformálást. Konklúzióit egész történelmünkre — a legújabb korira is — szakmailag-ideológiailag következetesen végig kell vigyük. Le kell átfogóbban és szélesebben vonnunk a kövctkeztetéseket az általa feltártakból a XX. század történetére, közelebbről a Horthy-rendszerre is, amelynek az ilyen irányú problematikáját szerző csupán érintheti. (Csak zárójelben: amit ő a nacionalizmus egyik ágát továbbvive az ellenforradalmi rendszerben konzervatív nacionalizmusnak minősít, szerintünk más funkciójú: az ellenforradalmi ideológia fasiszta alap-karakterét jellemzi.)

Csupán jelezzük itt, hogy az a széles ablaknyitás, amit Szűcs Jenő a problematika vonatkozásában elvégzett, folytatásra és kiegészítésre is vár.

Incze Miklós